

Андрій СОДОМОРА

РУКА

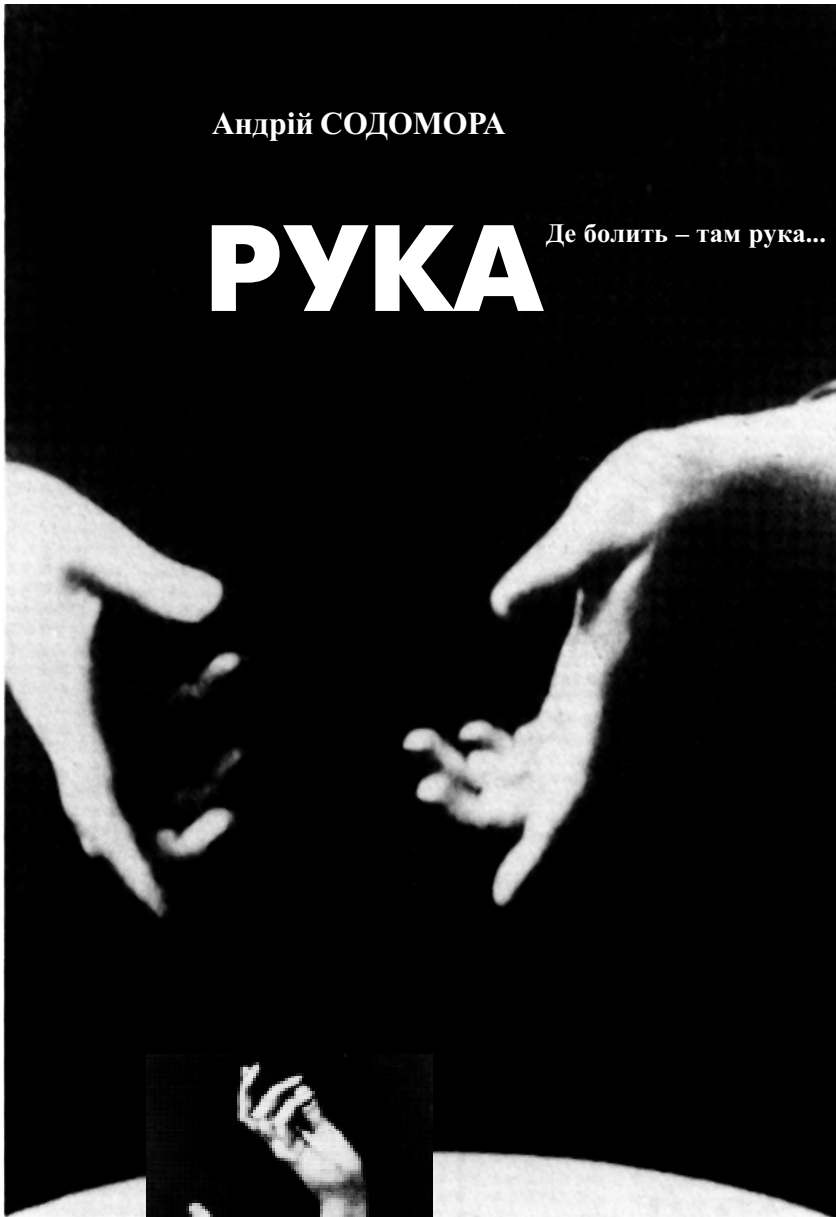
Де болить – там рука...

(продовження, поч. у “Просценіум” 1(2) /2002)

Де болить – там рука... чотирикутника темряви, що на світліні, – рука з запаленою свічкою. Тільки рука й свічка. Все інше – непроникна чорнота. Гло, на якому вирізьблюється людська правиця, що тримає свічку. Над пальцями, вказівним і середнім, – наче зупинений водоспад, радше – сльозопад: то гарячі воскові сльози, прорізвавши собі жолобок, нечутно стрімлять із переповненої улоговинки, що під пломінчиком. Дорогою, втрачаючи тепло, застигають – дивним сльозопадом, що обривається за середнім пальцем, зависає над чорною прірвою світліни. Застиглі хвилини часу. І лише тіло свічки, що само світиться молочною білістю, непомітно маліючи, засвідчує: час таки спливає. Не тільки водою, як у тій Свічі, що із верхів їв Горган, а й сльозами – звичайної свічі, що у людській правиці.

Кажемо: час – то гроші. Рука із запаленою свічкою заперечує: час не тільки гроші, навіть зовсім не гроші; він – Божий дар. Руку з запаленою свічкою хвилини часу мовби опливають, дарма що тіло свічки нижчає, дарма що рука стає немінною, вогонь – від вогню; з руки – в руку. Щойно ми сказали: “заперечує”. Від латинського *negare* (заперечувати – негатив). Уявімо собі нашу світліну у негативі: чорна свіча, чорний пломінчик над нею, чорний сльозопад, чорне “світло” – на руку. Заперечення всього: життя, світла, навіть – часу. Найвище покликання людської руки – праця задля світла, задля добра. Рука, що тримає свічку – не бездіяльна рука. *Ora et labora!* – Молись і працюй! Саме латинська мова грою слів злила воєдино ці два поняття – молитви й праці. Праця – для живих. Молитва – для тих, хто відійшов, як і для тих, хто ще йде життєвою дорогою чи тільки-но ступає на неї. *Ora et labora!..*

“Слугуючи іншим, згоряю” – девіз передусім тих, хто рятує найцінніше, чим володіє людина, чого за жодні гроші не купиш – здоров’я. Що таке лікування без руки? Але, перш ніж лікувати, треба прийняти пологи – дитя з’являється на світ Божий. А дієслово “приймати” у своєму першому, основному значенні – це “брати до рук”. Дитя “ще не бачить тих рук, а лишень відчуває їх усім своїм маленьким тільцем. Тож не дивуймося, що з неозорого матеріалу про руки (хто їх не описував, не зображував, не ліпив?), що з того безмежжя виберемо для початку рядка не когось із майстрів слова, а лиш одного з

основоположників наукового акушерства – українського вченого-енциклопедиста XVIII ст. Амбодика-Максимовича. Саме образ рук озвався в ньому ще й поетичним даром:

Коли із лона матері на світло денне
 Не в силах вибратись дитя ненароженне,
 Коли колінцями чи ніжкою слабкою,
 Животиком, плечем або рукою,
 Задком чи спинкою, а чи двома стопами,
 Голівкою, водночас – обома руками
 Прорватися жадає, та ніяк не може,
 Тоді хай повитуха вміла допоможе:
 Пологи випадкові – на пряму дорогу
 Хай вправною рукою вийти дасть їм змогу.
 Обох – дитя і матір – вибавить од смерти,
 Долоні для рятунку маючи простерті.*

Десь у той час близька людина молитовно тримала в руці свічку, запалювала її біля ікони; ще десь, у той же час, хтось рукою змикав вічі людини, яка вже зробила свій останній крок, – теж запалював свічу. І не диво:

У полум’ї свічок є щось живе,
 Близьке народженню людини й смерті.
 (Вол. Моргун)

Між тими двома свічами – життя: “не вельми делікатна річ”. Сенека (пізнаємо його слова) писав це напередодні доби, що вказала людині, як поводитись із тією “не вельми делікатною річчю” – життям: *Ora et labora!*

Рука не лише приймає новонароджене життя, вона втручається у нього – теж у прямому значенні слова: торкається навіть серця, що є символом життя. В одній із давніх латиномовних медичних книг – рисунок: рука, що тримає скальпель; тут же, на руці, зображене око. Під рисунком напис: *Vi rectus utraque*, тобто, з латинської – “Правильний завдяки одній і другій силі”. В минулі віки, йдучи за античною традицією, такими емблемами-загадками будили думку читача. “Правильний” – це про скальпель. Одна сила – воедино поєднані рука й скальпель хірурга; другу, невидиму силу – розум – символізує око. Кожен порух руки має коритися розумові – оселі світла. Лезо в руці хірурга – рятунок; у руці розбійника – загибель.

“Хірургія” грецьке слово: від *cheir* – рука та *ergon* – праця. Не один хірург навіть у роки найзавзятішої боротьби з релігією, перед тим як узяти скальпель у правицю,

* Переклад з російської.

осіняв себе знаком хреста, бо належало втрутитись у найбільшу з усіх таємниць – наділене безсмертною душею людське тіло.

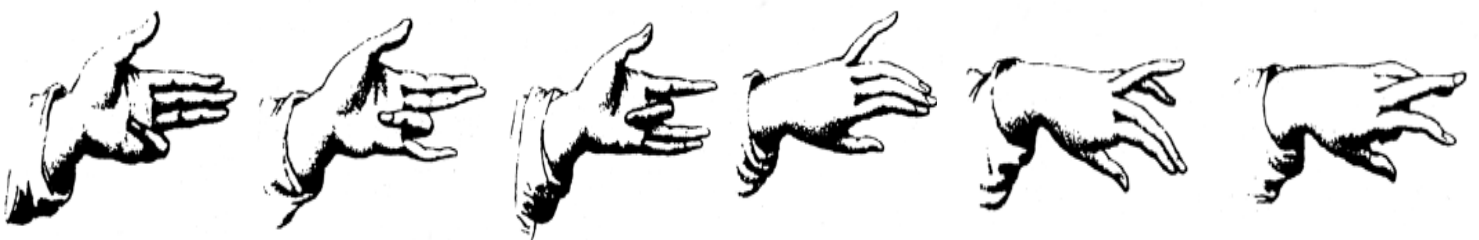
Тож не помиляється давнє прислів’я: “У руці немає глузду”. Додамо лишень: у руці, до якої не струмить світло розуму. І якщо очі – дзеркало душі, то руки – її тлумачі. Дивніші, ніж язик, що навчився говорити. І навіть, коли мовою володіємо досконало, без рук, які теж по своєму промовисті, не обходимося. Рука кличе, рука – проганяє. Рукою привітно махаємо, рукою – погрожуємо. Руками розводимо, руки опускаємо. Руками сплескуємо чи хапаємося за голову. Руки схрещуємо на грудях, переплітаємо, заломлюємо, ламаємо, складаємо до молитви. Руки зводимо до неба, закладаємо за спину, потираємо від задоволення, плещемо в долоні. Руки простягуємо назустріч; руками – відсажуємося. Руками закриваємо обличчя, аби не бачити; дивимося з-під долоні – аби краще бачити... У кожному русі – стан душі, вияв бажання, волі. Навіть голосуємо – руками. Бо рука – то голос. Коли мовчимо – говорять руки. Вони, як і душа, рідко бувають непорушними. Хіба при молитві: долонею до долоні, пальцем до пальця. Але ця непорушність, повторимо, – не бездіяльна, бо й по руках, не розпорошуючись, молитовна енергія струмить угору, до Всевишнього.

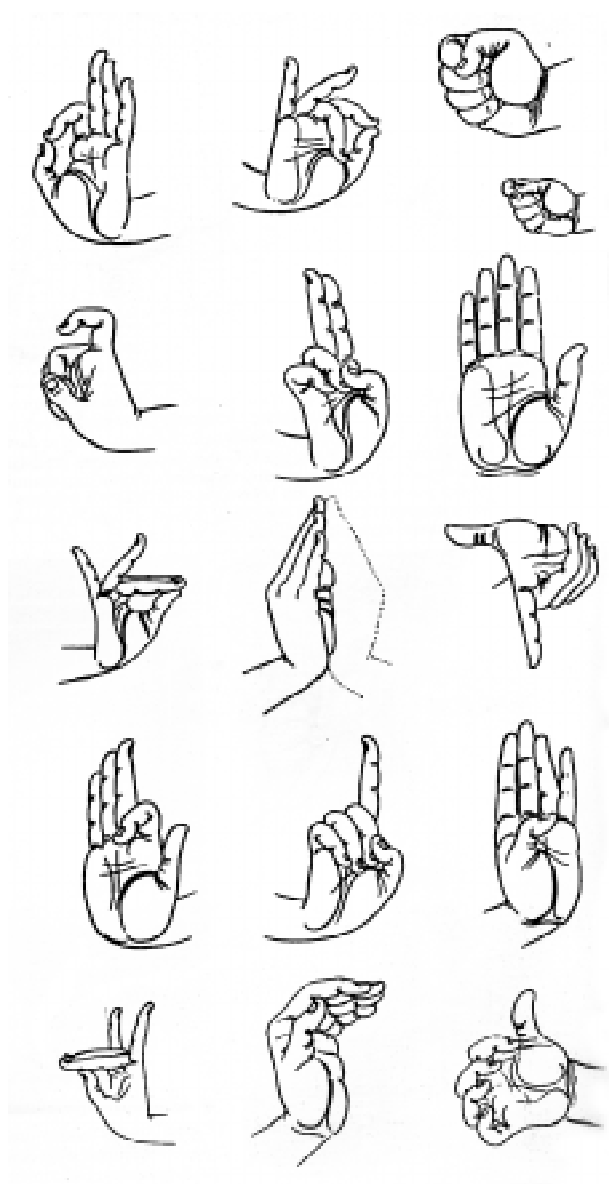
Саме молитовна. Бо може струмити і пучок злої, вбивчої енергії – із вказівного пальця. “Не показуй пальцем” – повчаємо дитину. Негарно показувати пальцем. В емоційному пориві не завжди пам’ятаємо. “Ось цей Катіліна!..” – чуємо гнівні слова Ціцерона у сенаті. Чуємо і бачимо його жест – рвучко витягнена, мовби загострена вказівним пальцем правиця у бік славнозвісного змовника, що тут же, осторонь від інших, сидить похнюплений на сенатській лаві... Але частіше вказівний палець показує на когось нишком: “Ось цей...” Це – вже голос самого пальця, начебто меншим буде гріх, коли мовчатиме язик, начебто рука чи палець – не мовили. “Ось цей...” – і не одному прослалася дорога у сибірські краї... У кожного пальця – своя назва, своя мова, свої обов’язки. Та всі вони, хоч різні, у потрібну мить еднаються, повинні єднатися:

Гей, хто еллін, – в гурт єдиний!
 Сили всіх – в один кулак!..

Це – голос Арістофана, представника народу, що то мів, зібравшись в один кулак, дати відсіч ворогові.

Хрестимося правицею, а далі складаємо до молитви і правицю, і лівицю. Тут вони рівноправні, єдині. Але це – молитва. В житті ж, буває, права рука не відає, що творить ліва. Роздвоюємося. Втрачаємо єдність самі з собою.

Руки складаємо в молитві ще й для того, аби ту єдність віднайти, аби знову бути собою. Втім навіть у співпраці правиці й лівиці – не завжди добро. Навіть тоді, коли рука догоджає руці. “Рука руку мие” – вже давні греки підсумували свої спостереження над діями людини. Нові часи розшифрували це прислів’я: “Рука руку мие – злодій злодія криє”. Злодій, добродій – теж дія, теж рука...

Рука сіяча, рука гладіатора. Рука скрипаля, рука каменяра. Рука жонглера, рука весляра. Рука диригента, рука маляра... Рука на кермі, на живчику, на Євангелії... Рука, що виводить першу літеру, рука – що пише заповіт... Рука в рукавиці “з пальцями”: кожен палець тут – у самоті, сам собою. Рука в рукавиці “з одним пальцем”: той один, великий палець тут, власне, – сам як палець. Рука, радше руки, – у зарукавку (наче одна велика рукавиця, вже без жодного пальця, де отвори з обох боків): тут уже руки – назустріч одна одній, аби чимшвидше поспілкуватися пальцями (“Чи всі живі, чи здорові?”), аби тулитися, грітися, бо надворі, за тим зарукавком, тією хаткою – мороз... Рука в кишені, рука – до кишені... Руки, руки, руки... Виліплюючи їх – самі лише руки – Роден ліпив саме життя, найвиразніший, найкрасномовніший його вияв. Руки, руки, руки... Серед них – рука матері, рука батька. “Батька не було. Не було тієї руки, яка так мені була потрібна!...” – із якогось твору, щоденника чи листа. “Не було тієї руки...” – і тим усе сказано. Саме руки – яка веде, підтримує, скеровує, стримує... Руки, яка може бути ласкава й тверда, гаряча й холодна, важка й легка, щедра й скупа, м’яка й мозоляста, владна й безвольна...

Серед безлічі тих рук – рука простягнута. Жест, зрозумілий в усі часи, в усіх краях. Рука, яка чекає іншої – щедрої, жертвовної руки. Рука простягнута, або – довга... Морозним ранком на центральній міській вулиці – саме така, довга, рука. Не тільки довга – ще й широка, бо у величезній, на один палець, рукавиці. Жебрачка, хоч і понавдягала на себе всіляке лахміття, видається додатком до тієї руки, яка поривається до перехожого, мовби жила своїм, не залежним од усього тіла життям, мовби то була якась окрема, непосидюча й зголодніла істота. Протилежністю їй – рука жебрака, що безмовною статуєю застиг у ніші однієї з кам’яниць малолюдного провулка, її майже не видно, тієї руки: долоня ледь-ледь висунута вперед. Тож годі назвати ту руку простягнутою, тим паче – довгою. Руки жебраків. Руки, руки, руки... Лиш іноді назустріч котрійсь із них – монета. Лишень іноді, з монетою, – ще й доторк; долоня старенької жебрачки, серед жаркого літа, – холодна... “Да не оскудієт рука дарящого”...

Довга рука... Ще й до інших настроїв повертає нас той вислів. Наче якийсь пісенний мотив спливає на душу. За хвилину – сама пісня. Давня прекрасна пісня:

Через річеньку, через другу
Подай рученьку, най поцілюю.
Через річеньку, через болото
Подай рученьку, моє золото!..

Якою ж мусить бути та рученька, щоб – через річеньку, через другу!..

Ні, вона не довга. Вона – в уяві. Через ріки, моря, океани. Бо то – рука, рученька. Бо то – дотик, потиск, поцілунок... “Рукою подати” – кажемо, хоч іти до потрібного місця – ще ой як далеко!..

Рука – назустріч руці. Рука Господня – до руки першої людини, аби, доторкнувшись, оживити її духом, аби людина не була глиною (Створення Адама на фресці Мікельанджело). Рука з сухололу – до руки того, хто тоне. Рука з-над прірви – до руки того, хто на кам’яному виступі скелі. Рука – назустріч руці в леті акробата над цирковою ареною. Рука Тесея – до оскверненої дітовбивством руки Геракла. Рятівна рука дружби... Мільйони рук, які щомиті тягнуться одна одній назустріч просто так – аби засвідчити прихильність. Тепер, як і багато віків тому. Інакше серед своїх застережень Пітагор не вказав би й на таке: “Руки без розбору, першому-ліпшому зустрічному – не подавати”... Рука – назустріч руці. Та не завжди вони зустрічаються. Буває, подана рука так і зависає в повітрі – не знаходить відповіді. І це не менша, ніж ляпас по обличчі, образа. Буває, хоч руки тягнуться одна до одної, – так і не зустрічаються:

Мовивши так, простягнув він товаришу
 кожному руки,
 Та не обняв, – душа його зникла,
 як дим той, під землю
 З шелестом тихим...

Бо Ахілл іще жив – бачив сонце – а його друг Патрокл був уже за тією межею, звідки рукою вже нікому не дано дотягтися до рідної руки. Навіть уві сні – як це у Гомеровій “Іліаді”. Або – як у Родена: темна мара – Смерть – пориває чоловіка; жіноча рука прагне затримати його; вже наче й не рука – щось непомірно видовжене, вкрай напружене, наче корінь, що конвульсивно тримається землі, аби відвернути падіння дерева. Марно!.. “Нездоланна смерть одна...” – співає хор, подивляючи людину у знаменитій партії Софоклової “Антигони”...

Дивовижна річ – рука. Гідний подиву і її потиск. Рука руці нерівня. Потиск – потискові. “Італієць, подаючи руку, засвідчує свою прихильність таким палким потиском, на який не спроможеться жоден мешканець Півночі”, – зауважив хтось із італійських антропологів. І річ тут, звісно, не у фізичній силі – у вдачі, темпераменті цілого народу, у чомусь такому, що не губиться у віках, не зтирається. Розгорнімо, приміром, Вергілієву “Енеїду” – у потискові руки якогось із героїв упізнаємо рукостискання сучасного італійця. Втім, за “палким потиском” – теж безліч напівтонів: що не грек, що не італієць – інша вдача, іншого характеру потиск. Можливо, колись у давнину лиш однієї миті потиску було достатньо, щоб одна людина могла пізнати іншу. Притупилась у віках та

здатність пізнання. Вже й не вловлюємо, що за енергія йде з руки в руку: добра чи зла; що за людина перед нами: прихильна чи підступна. І все ж...

Аж диво бере, як то часом слово розходиться з ділом! От один поважний чоловік кожного свого листа закінчує незмінною фразою: “З дружнім потиском руки”. Насправді ж – цілком інше. Та не лише зі словами контрастує той його “потиск” – із самою зустріччю. Ще звіддала, наче в театральному жесті, знявши обидві руки, протягуючи склади: “Добрий день!.. Кого я бачу?..” І то з таким подивом, наче б зустрілись не у своєму місті (де й зустрічаємось частенько), а десь за океаном чи на іншій планеті.

Здавалося б, саме пора на “дружній потиск”. Де там!.. Рука, хоч і жорсткувата, але якась наче припухла, не перехоплює протягнутої долоні, аби її стиснути, а наче вповзає в неї – несміливо, влєсливо; якби то тваринка була – сказав би: “на животі”. Вповзши – завмирає там, м’яка й тепла, наче обважніла від тієї непопушності. Пустити – впаде. Не годиться. Тримати – теж якось незручно.

А тим часом обличчям мого співбесідника то ковзає, то згасає дивна – ні зрозуміти, ані окреслити її не можу – усмішка, чи, то пак, посмішка. Наче б не пробуденне йшлося (“Звідки? Куди?.. Як справи?.. Що нового?..”), а про якийсь не зовсім пристойний, що й всміхатись не випадає, дотеп. А втім, яка ж то розмова, коли тримаєш отак у долоні чинось розм’яклу руку, не знаючи, що, врешті, з нею робити?.. Добре, коли на вулиці людно: даючи комусь дорогу, таки наважуюся розімкнути долоню, звільнитись од “дружнього потиску руки”...

Інша річ – ще один мій знайомий. Той – худорлявий, але жиливий. Спортивної статури чоловіка. Не мовлячи й слова, йде назустріч упевнено й твердо, трохи зсутулившись і зосередившись, мов борець. Уже здалеку пильно дивиться в вічі – оцінює, як супротивника на килимі. Вмить, ухопивши простягнену долоню, стискає її так, що хрустять суглоби, аж в очах темніє. Водночас рішучим, що ніяк не в’яжеться із самим питанням, якимсь войовничим тоном: “Як здоров’я?” Руку, щоправда, тут же відпускає. Не дочікуючись відповіді, вже лагідніше, із співчуттям: “Щось ти трохи блідий сьогодні...” Якимось не трапляється нагода зазнайти тих двох чоловіків. А шкода... Втім, можливо, й самі зустрінуться: крайнощі, відома річ, іноді сходяться...

